

Ján Sopóci a kol.: Sociálne nerovnosti na Slovensku

Bratislava: Stimul 2011, 201 s. ISBN 978-80-8127-036-9

Dostupné na internete: http://stella.uniba.sk/texty/soc_nerovnosti.pdf

Prehľadovanie sociálnych nerovností a polarizácie spoločnosti možno považovať za jeden z vážnych problémov nielen súčasnosti, ale aj budúceho vývoja. Slovensko prešlo viacerými významnými zmenami, ktoré ovplyvňovali vývoj a utvárali podobu stratifikačného systému slovenskej spoločnosti. Snahou autorského kolektívu v zložení Ján Bunčák, Roman Džambazovič, Anna Hrabovská pod vedením Jána Sopóciho je prispieť k zmenšeniu dlhu slovenskej sociológie v oblasti objasňovania teoreticko-metodologických východísk skúmania a poznávania empirického vývoja sociálnych nerovností, sociálnej stratifikácie a mobility v slovenskej spoločnosti.

Monografia *Sociálne nerovnosti na Slovensku* je rozdelená do dvoch hlavných častí pozostávajúcich z desiatich kapitol. Prvá, teoretická časť publikácie začína kapitolou o charakteristike sociálnych nerovností a sociálnej stratifikácie a plynule prechádza do kapitoly s porovnaním najdôležitejších systémov sociálnej stratifikácie (kastovnícke, otrokárske, stavovské a triedne systémy).

V rámci teoretickej časti možno za nosné považovať tretiu a štvrtú kapitolu, ktoré hovoria o klasických a súasných teóriách spoločenských tried a sociálnej stratifikácie. Keďže teórií je skutočne mnoho, autori sa rozhodli podrobne venovať len tým najdôležitejším. Priblíženie klasických teórií začína dielom Karla Marxa, ktoré bezpochyby, ako autori uvádzajú, v určitom zmysle ovplyvnilo každého vedca skúmajúceho ľudskú spoločnosť, a to aj napriek tomu, že Marxov spôsob uvažovania, vedeckej analýzy, ako aj jeho závery boli teoreticky i metodologicky spochybňované a kritizované hneď po zverejnení jeho prác. Po oboznámení čitateľa s Marxovou koncepciou dejín ľudskej spoločnosti a s jeho chápaním tried v rámci tejto koncepcie sa autori podrobne venujú dôležitým sociologickým relevantným otázkam problematiky tried (predovšetkým tried v kapitalistickej spoločnosti) a triednej štruktúry spoločnosti v jeho diele. Zároveň upozorňujú, že Marx sa vo svojich knihách často vyjadroval veľmi voľne, nepresne až nevedecky, často i esejisticky a nerobil si starosti s vedeckou presnosťou vyjadrovania. S tým pravdepodobne súvisí aj to, že Marx nikde explicitne nevymedzil svoje chápanie tried, a tak, ako je bežné, jeho chápanie tried autori ozrejmuju z Leninovej definície tried, ktorá nadväzuje na Marxovo chápanie a dopracúva ho. Kritika Marxových názorov začína kritikou od Webera, ktorý s mnohými Marxovými názormi súhlasil, iné odmietal. Z klasických teórií sa autori ďalej venujú funkcionalistickej teórii sociálnej stratifikácie, a to názorom Parsons a jeho žiakov

Davisa a Moora a priestor vyhradili aj ich kritikom Tuminovi a Buckleymu. Kapitulu o klasických teóriách autori uzatvárajú Warnerovým prístupom, ktorý je považovaný za podnet na konštituovanie empirického smeru skúmania sociálnej stratifikácie.

Medzi súčasné teórie sociálnej stratifikácie (štvrtá kapitola) autori zaradili Dahrendorfovú revíziu Marxovej koncepcie tried a triedneho boja, Lenského pokus o vytvorenie syntézy teórií sociálnych nerovností a stratifikácie, Giddensovu koncepciu snažiacu sa spojiť prvky Weberovej a Marxovej teórie tried a sociálnej štruktúry, Wrightovu neomarxistickú a Goldthorpovu neoweberovskú koncepciu tried a sociálnej stratifikácie, ako aj Bourdieho kulturalistickú teóriu tried a sociálnej stratifikácie. Samotní autori uvádzajú, že súhrnné označenie týchto teórií a koncepcií ako „súčasné teórie“ nie je úplne presné, keďže spravidla nejde o ucelené teórie a zároveň nie všetky uvedené možno považovať za súčasné teórie tried a stratifikácie.

Teoretická časť monografie je uzavretá kapitolou zameranou na systematizáciu teórií tried a sociálnej stratifikácie, ktorá vychádza z Ossowského klasickej typológie a kapitolou o teórii sociálnej mobility predstavenej Sorokinom.

Druhá, empirická časť publikácie začína kapitolou charakterizujúcou sociálno-ekonomický vývoj slovenskej spoločnosti po roku 1989 a stručným priblížením reálií v obdobiach po roku 1918 a po roku 1948. Pred rozborom sociologických výskumov sociálnej stratifikácie sa autori venujú najskôr analýze štatistických údajov s cieľom vytvoriť obraz o vývoji našej spoločnosti po roku 1989 v oblastiach, ktoré možno považovať za rozhodujúce faktory ovplyvňujúce vývoj sociálnych nerovností: demografický vývoj, vývoj vzdelanostného zloženia obyvateľstva, makroekonomický vývoj, vývoj ekonomickej štruktúry obyvateľstva, vývoj v oblasti zamestnanosti i nezamestnanosti, nerovností v príjmoch a výdavkoch obyvateľstva.

Identifikovanie aktuálneho stavu a skúmania vývoja statusových a príjmových nerovností ekonomicky aktívneho obyvateľstva Slovenska je založené predovšetkým na základe údajov projektu ISSP Slovensko realizovaného v rokoch 2009 – 2010, ktorých štruktúra dovolila nadviazať na staršie výskumy. Údaje umožnili autorom odhadnúť medzinárodne štandardne využívané indikátory postavenia jednotlivcov v systéme sociálnej stratifikácie spoločnosti. Vývoj sociálneho rozvrstvenia ekonomicky aktívneho obyvateľstva autori skúmajú z pohľadu rozdelenia na šesť kategórií EGP (podľa metodiky Eriksona, Goldthorpa a Portocarera): servisná trieda, rutinní nemanuálni, samostatní, poľnohospodárski robotníci, kvalifikovaní robotníci, nízkokvalifikovaní/nekvalifikovaní robotníci. Ako dopĺňajúce a kontrolné ukazovatele sociálneho postavenia používajú autori hodnoty indexu ISEI (medzinárodný index sociálno-ekonomického statusu zamestnaní) a údaje o čistom mesačnom príjme. Všetky tri indikátory sociálneho postavenia sú nakoniec konfrontované so sociálnym sebazaradením respondentov na desaťbodovej stupnici. Podľa zistení autorov v priebehu posledných dvoch desaťročí sa uskutočnili významné zmeny vo vertikálnom usporiadaní slovenskej

spoločnosti. Najvýraznejší kolektívny vzostup sa prejavil v prípade servisnej triedy (vysokokvalifikovaní odborníci a manažéri), naopak najvýraznejší pokles zastúpenia v skladbe sociálnych kategórií zaznamenala kategória kvalifikovaných robotníkov a majstrov.

Za veľmi podnetnú považujem aj deviatu kapitolu monografie zameranú na analýzu názorov obyvateľstva na existujúcu podobu sociálnej stratifikácie a hlavné problémy našej spoločnosti, hodnotenia rovnosti životných šancí, sociálnej spravodlivosti a príjmových nerovností, hodnotenia faktorov úspechu jednotlivca i konaní občanov súvisiacom s týmto hodnotením. Podobne ako ôsma aj deviatka kapitola obsahuje veľké množstvo zaujímavých výsledkov. Spomedzi vybraných aktuálnych spoločenských problémov za najdôležitejšie ľudia považujú zdravotníctvo, chudobu, hospodárstvo a kriminalitu, teda problémy priamo alebo nepriamo spôsobené ekonomickým vývojom spoločnosti a sociálnymi dôsledkami ekonomického vývoja. V rámci výskumu sa zisťovali aj názory na rozhodujúce faktory úspechu človeka v živote. Okrem pozitívnych osobnostných vlastností a charakteristík veľká časť slovenskej spoločnosti považuje za rozhodujúce faktory úspechu aj neetické princípy ako známosti a politické konexie. Podľa ďalších zistení viac ako 90 % respondentov považuje rozdiely v príjmoch na Slovensku za príliš veľké a v súvislosti s tým sa takmer 80 % opýtaných domnieva, že „vláda by mala zmierňovať rozdiely v zárobkoch medzi tými, ktorí zarábajú veľa a tými, ktorí zarábajú málo“. Viac ako polovica respondentov zastáva názor, že ľudia s vysokými príjmami by mali platiť vyššie percento dane z príjmu ako ľudia s nízkymi príjmami, pričom až 70 % opýtaných sa vyslovilo za progresívne zdaňovanie ľudí s vyššími príjmami a iba 30 % bolo za rovnú daň. Ako by sa dalo a priori očakávať, pri hodnotení spravodlivosti príjmových rozdielov a daňového zaťaženia existujú najvýraznejšie rozdiely medzi ľuďmi patriacimi do rôznych sociálnoekonomických kategórií (významne odlišne hodnotia tieto skutočnosti napr. ľudia s vyššími a nižšími príjmami).

Posledná kapitola hodnotí sociálne napätie, xenofóbiu a dôveru v slovenskej spoločnosti. Za najintenzívnejšie považuje väčšina našich občanov národno-etnické nezhody a konflikty medzi najväčšími etnickými a národnostnými skupinami, z ktorých sa skladá obyvateľstvo Slovenska (medzi Rómami a ostatnými obyvateľmi SR a medzi Slovákmi a Maďarmi). Autori na záver kapitoly upozorňujú, že zistenia zahŕňajúce pocit nízkej miery spravodlivosti a dôvery medzi ľuďmi, dôvery k politikom, ako aj politickým, právnym a iným inštitúciám by mali vyvolávať znepokojenie, pretože ide o kľúčové faktory utvárania a udržiavania sociálnej súdržnosti.

Uvedenú publikáciu možno považovať za veľmi užitočný prostriedok informovania odbornej, ale aj širšej verejnosti o stave sociálnych nerovností a stratifikácie slovenskej spoločnosti. Monografia poslúži zároveň ako vhodný študijný materiál pre študentov vysokých škôl, a to nielen odborov zo skupiny sociálnych vied. V ucelenej forme poskytuje prehľad najdôležitejších klasických a súčasných teórií spoločenských tried a sociálnej stratifikácie vrátane

charakteristiky súčasného stavu na Slovensku. V neposlednom rade by mala byť publikácia povinným čítaním pre politikov, keďže na základe ich vyjadrení je zrejmé, že niektorí nemajú prehľad o súčasnom stave stratifikácie slovenskej spoločnosti a zároveň ich rozhodnutia vo viacerých dôležitých otázkach nekorešpondujú s názormi občanov SR vyslovených aj v tejto publikácii.

Tomáš Želinský
Ekonomická fakulta, TU Košice